

Els menhirs del Baix Vallès abans de la descoberta del menhir de Mollet: geologia, arqueologia, història i etnografia

Jordi Bertran i Duarte*, Josep Bosch i Argilagós**
i Montserrat Tenas i Busquets***

L'objectiu general d'aquest article és efectuar un primer estudi de síntesi dels menhirs coneguts al Baix Vallès, amb anterioritat a la descoberta del menhir de Mollet, des d'una òptica global i pluridisciplinària, fruit de la integració de la recerca arqueològica, històrica, geogràfica i geològica, així com etnogràfica. Els objectius concrets se centren en abordar qüestions relacionades amb la procedència dels materials lítics, les tècniques de manufactura antròpica, la cronologia, la simbologia i el paper dels menhirs en la història i les tradicions.

1. Introducció

Segurament, la paraula menhir ens evoca la Bretanya, la regió del nord-est de França situada al Finisterre

centroeuropeu. Allà, durant la prehistòria, a partir del neolític antic, es van erigir un gran nombre de menhirs, aïllats o formant alineaments, els més destacats dels quals són els de Carnac. La paraula menhir està formada per dos termes bretons: *men*, que significa pedra i *hir* que significa llarga. S'utilitza per referir-se a monuments megalítics fets d'un sol bloc de pedra, generalment allargat, aixecat i fixat dret a terra. Monuments d'aquest tipus n'hi ha a molts altres llocs, a més de a la Bretanya. Abunden a les regions mediterrànies o properes a elles, com és el cas de les illes de Sardenya i de Còrsega, de Suïssa o de la península Ibèrica i, dins d'aquesta, de Catalunya i més concretament del Baix Vallès, on força municipis tenen, com a mínim, un menhir.

121

Figura 1. Tots els menhirs baixvallesans, coneguts fins ara, se situen a la plana vallesana, a excepció del menhir de Castellruf, que se situa a les muntanyes litorals (J. Bertran, 2005).

* Geòleg, Centre d'Estudis Molletans. jbertranduarte@telefonica.net

** Arqueòleg, conservador del Museu de Gavà i responsable de l'estudi del menhir de Mollet designat pel servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya. jbosch@aj-gava.cat

*** Arqueòloga, conservadora del Museu Municipal de Montmeló. museu@montmelo.cat

Els estudis sobre menhirs no abunden a Catalunya, tot i ser un dels monuments megalítics més coneguts en aquest territori, on superen la cinquantena. El Dr. Lluís Pericot, en la tesi publicada l'any 1925 (*La civilització megalítica catalana i la cultura pirenaica*, Barcelona), deixà de banda tot el referent als menhirs i s'ocupà només dels sepulcres megalítics; i el mateix va fer en la reedició ampliada del 1950 (en aquesta ocasió titulada *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, Barcelona). Mentre que, posteriorment, han estat pocs els arqueòlegs que a Catalunya han tractat la qüestió del menhir (BOSCH, 1988; CASTANY, 1992; TARRÚS, 2002; CURA, 2002-2003; TARRÚS *et al*, 2005 i CARRERAS *et al*, 2005).

2. Els menhirs coneguts al Baix Vallès

Amb anterioritat a la descoberta del menhir de Mollet, l'abril de 2009, el territori baixvallesà ja atresorava un bon conjunt de menhirs.

L'existència de possibles menhirs en aquest territori és coneguda des de fa unes dècades. Josep Estrada, a la seva *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*, cita la Pedra Salvadora a

Mollet, la Pedra de Gallicant a Gallecs, la Pedra Serrada a Parets i la Pedra de Llinàs a Montmeló; encara que ell no les considera menhirs, sinó únicament grans pedres que pertanyien a capes al·luvials desaparegudes, o possibles vestigis de sepultures dolmèniques també desaparegudes (ESTRADA, 1955: 9-10).

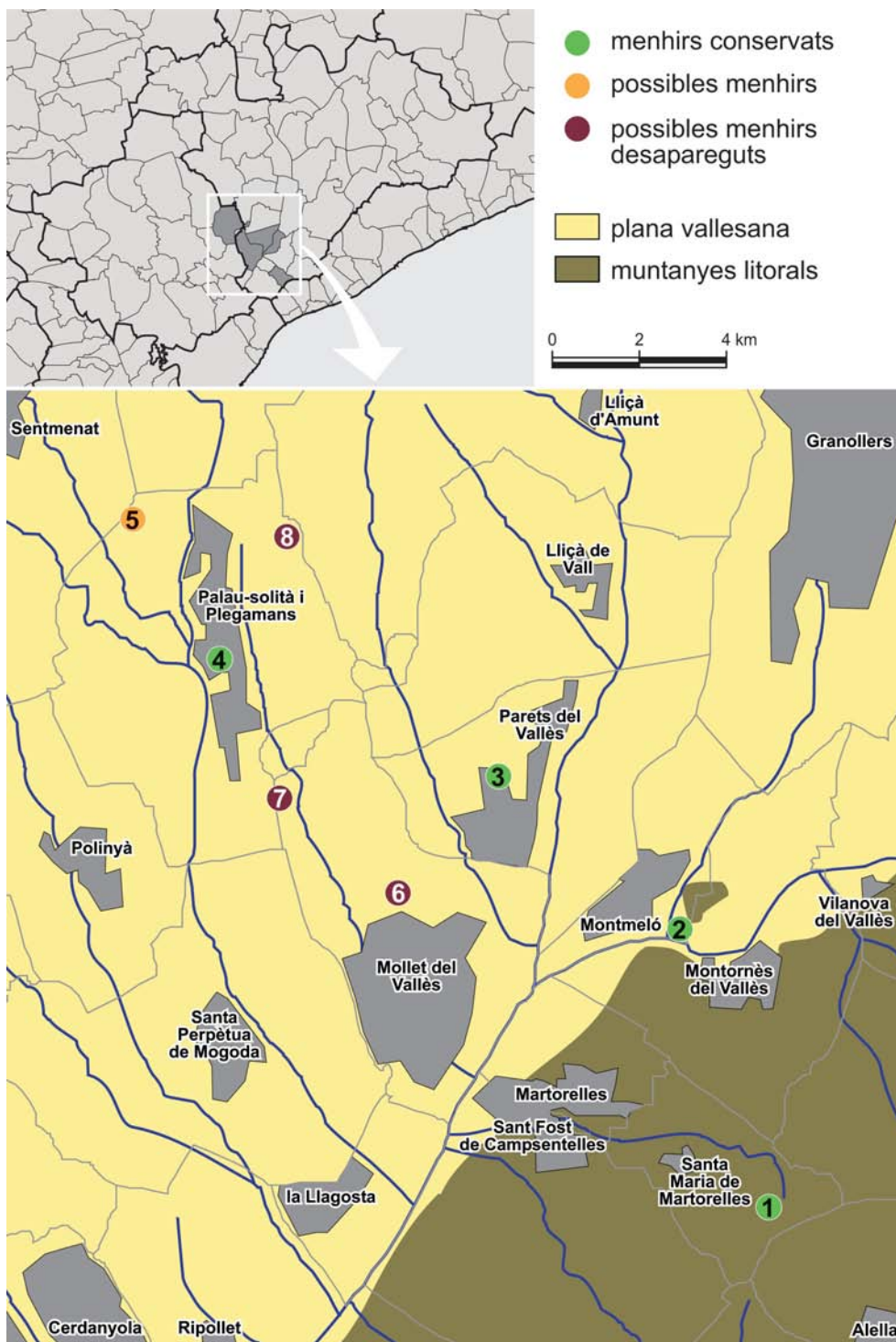
Actualment, fins a la descoberta del menhir de Mollet, es tenia constància de l'existència de quatre menhirs conservats (el menhir de Castellruf a Santa Maria de Martorelles, la Pedra de Llinàs a Montmeló, la Pedra Serrada a Parets del Vallès i la Pedra Llarga a Palau-solità i Plegamans), als quals cal afegir-hi un possible menhir més, per bé que d'edat dubtosa (el menhir de Can Tarragona a Palau-solità i Plegamans) i tres de desapareguts, coneguts únicament a través de diverses notícies publicades al final del segle XIX i a la primera meitat del segle XX (la Pedra Salvadora i la Pedra de Gallicant a Mollet del Vallès i la Pedra de Can Falguera a Palau-solità i Plegamans).

Dels quatre menhirs conservats, dos presenten gravats en forma d'incisions: el menhir de Castellruf a Santa Maria de Martorelles i la Pedra de Llinàs a Montmeló.

122

	MUNICIPI	ALTRES NOMS
<i>Menhirs conservats</i>		
Menhir de Castellruf	Santa Maria de Martorelles	
Pedra de Llinàs	Montmeló	Pedra del Diable
Pedra Serrada	Parets del Vallès	Pedra del Diable
Pedra Llarga	Palau-solità i Plegamans	Pedra del Diable, Pedra del Diluvi
<i>Possibles menhirs</i>		
Menhir de Can Tarragona	Palau-solità i Plegamans	
<i>Possibles menhirs desapareguts</i>		
Pedra Salvadora	Mollet del Vallès	
Pedra de Gallicant	Mollet del Vallès	Pedra de Can Traïdor
Pedra de Can Falguera	Palau-solità i Plegamans	

Figura 2. Relació dels menhirs coneguts al Baix Vallès amb anterioritat a la descoberta del menhir de Mollet (J. Bertran, J. Bosch i M. Tenas, 2010).

123

Figura 3. Emplaçament originari dels menhirs del Baix Vallès. Llegenda: 1) menhir de Castellruf; 2) Pedra de Llinàs; 3) Pedra Serrada; 4) Pedra Llarga; 5) menhir de Can Tarragona; 6) Pedra Salvadora; 7) Pedra de Gallicant; i 8) Pedra de Can Falguera (J. Bertran, 2010).

2.1 Menhir de Castellruf (Santa Maria de Martorelles)

124

Enplaçament originari. Muntanyes litorals, concretament, entre el collet de Castellruf i el dolmen del mateix nom o d'en Fàbregues. Quan es va descobrir, a la dècada de 1970, estava estirat a terra, en un marge del mateix camí on es va trobar el dolmen, aproximadament a uns 30 m de distància. No gaire lluny hi ha el dolmen de Can Gurri.

UTM: 31TDF379969 / alçada: 400 m

Enplaçament actual. Des de 1970, es troba dret a la plaça de Joan Matons.

Morfologia i dimensions. Prisma trapezoïdal, amb secció longitudinal rectangular i transversal trapezoïdal. Les dimensions màximes visibles són: 162 x 63 x 48 cm. L'alçada total, segons informació facilitada per Josep Maria Blanch, que va participar juntament amb Andrés Cueto en la descoberta del menhir, és de 220 cm.

Litologia. Granitoide tardihercinià, concretament una granodiorita.

Gravats. Al llarg d'una de les seves cares presenta un gravat longitudinal al menhir, de grans dimensions i similar al de la Pedra de Llinàs (Montmeló). Està integrat per dues línies corbes en arc, verticals, successives i que també formen un 3, i per una tercera línia recta i igualment vertical que, tal com està avui ubicat el menhir, les tanca per l'esquerra i converteix el 3 en una B. Les seves dimensions són 140 cm de llarg i 24 d'ample. L'amplada del gravat és variable: en la línia recta fa 20 mm, mentre que en les corbes, entre 30 i 40 mm. La secció del gravat té forma d'U, més o menys simètrica, i una profunditat també variable, que a la línia recta és de 4 mm i a les corbes d'entre 7 i 9 mm.

Figura 4. Fotografia actual del menhir de Castellruf (S. Sanchez, 2005)

Documentació bibliogràfica. VILLANUEVA (1994), MAÑÉ (1996) i CARRERAS, TARRÚS i GAY (2005).

Documentació gràfica històrica. No documentada.

Tradicions i llegendes. No documentades.

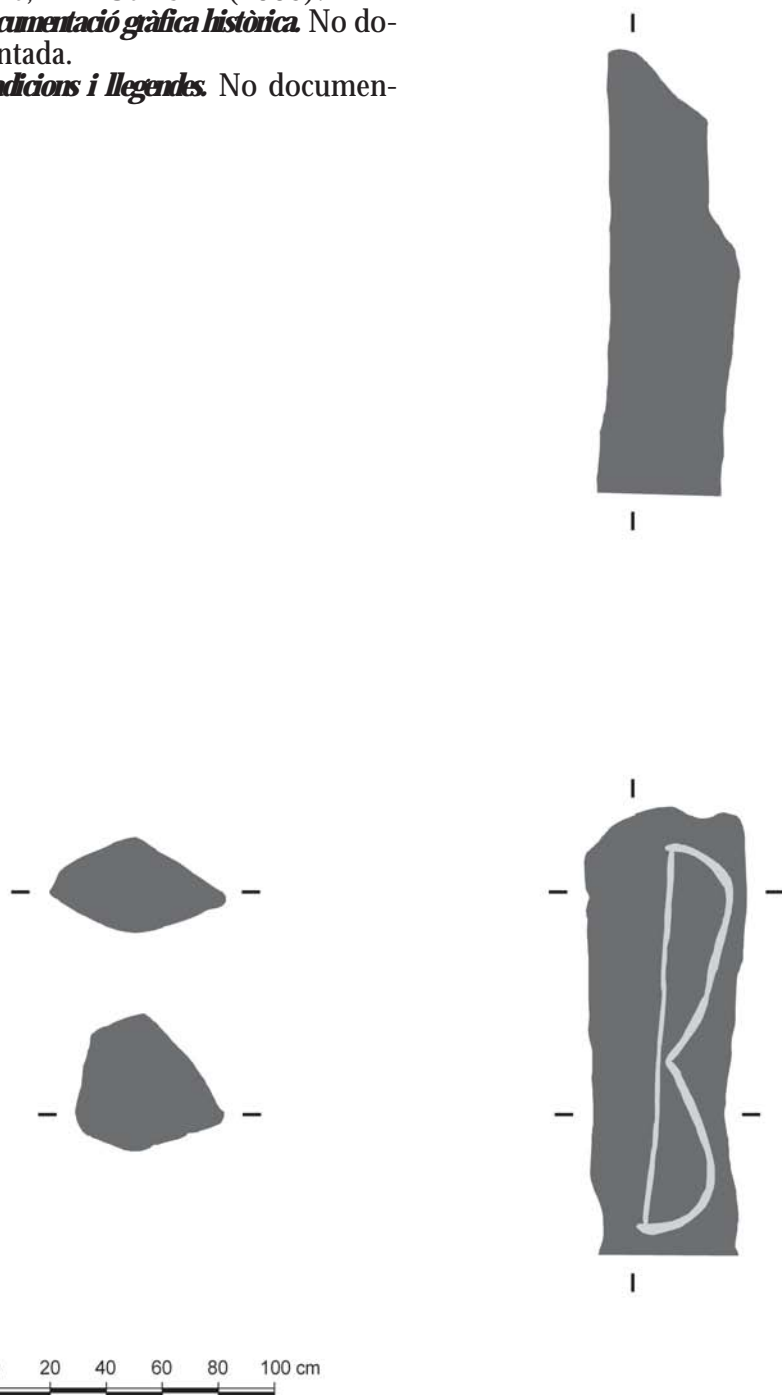

Figura 5. Vista frontal i seccions del menhir de Castellruf (J. Bertran, J. Bosch i M. Tenas, 2005)

2.2 Pedra de Llinàs o Pedra del Diable (Montmeló)

126

Figura 6. Fotografia actual de la Pedra de Llinàs (S. Sanchez, 2005)

Enplaçament originari. Plana vallesana, concretament, a la plana al·luvial del Mogent-Congost, en l'aiguabarreig d'aquests dos rius, al peu del vessant sud-oest del turó de Can Tacó també conegut com les Tres Creus. Segons AYMAR I PUIG (1892) el menhir se situava a escassa distància de la font de Santa Caterina. Més tard, quedà colgat de terra i se'n va perdre la localització. Fou redescobert l'any 1996, per Ignasi Cantarell, Manel Ramal i Josep Barberà en el transcurs d'una visita d'obres a la zona.

UTM: 31TDG382002 / alçada: 80 m.

Enplaçament actual. Des de 1998, es troba dret en el vestibul del Museu Municipal de Montmeló (plaça de Joan Miró, s/n)

Morfologia i dimensions. Prisma quadrangular, amb secció longitudinal rectangular i transversal quadrangular. Les dimensions són: 237 x 82 x 64 cm.

Litologia. Granitoide tardihercinià, concretament una granodiorita.

Descripció dels gravats. Al llarg d'una de les seves cares hi ha un gravat longitudinal de grans dimensions. Està integrat per tres línies corbes en arc consecutives. Dues són verticals i la tercera i superior, tal com està actualment ubicat el menhir, gairebé horitzontal. Les tres línies formen una mena de 3 a l'inrevés. Les seves dimensions són 147,5 cm de llarg i 42,5 d'ample. L'amplada del gravat és variable: a la part superior és més ample, amb 55 mm, mentre que a la resta oscil·la entre 20 i 30 mm. La secció del gravat té forma d'U, amb una profunditat també variable, a la part superior és de 4 mm i a la resta varia entre 4 i 8 mm.

Presenta l'inici de dos intents de divisió transversals de secció en V, segurament moderns, fets amb una eina de metall. L'extrem superior sembla escapat, potser en el mateix moment dels dos intents de divisió esmentats.

Documentació bibliogràfica. MASPONS (1880), MASPONS (1882), AYMARY PUIG (1892), ESTRADA (1950), ESTRADA (1955), CANTARELL (1996), CANTARELL (1999), CURA (2002-2003) i CARRERAS, TARRÚS i GAY (2005).

Documentació gràfica històrica. No documentada.

Tradicions i llegendes. Llegenda de la Pedra del Diable.

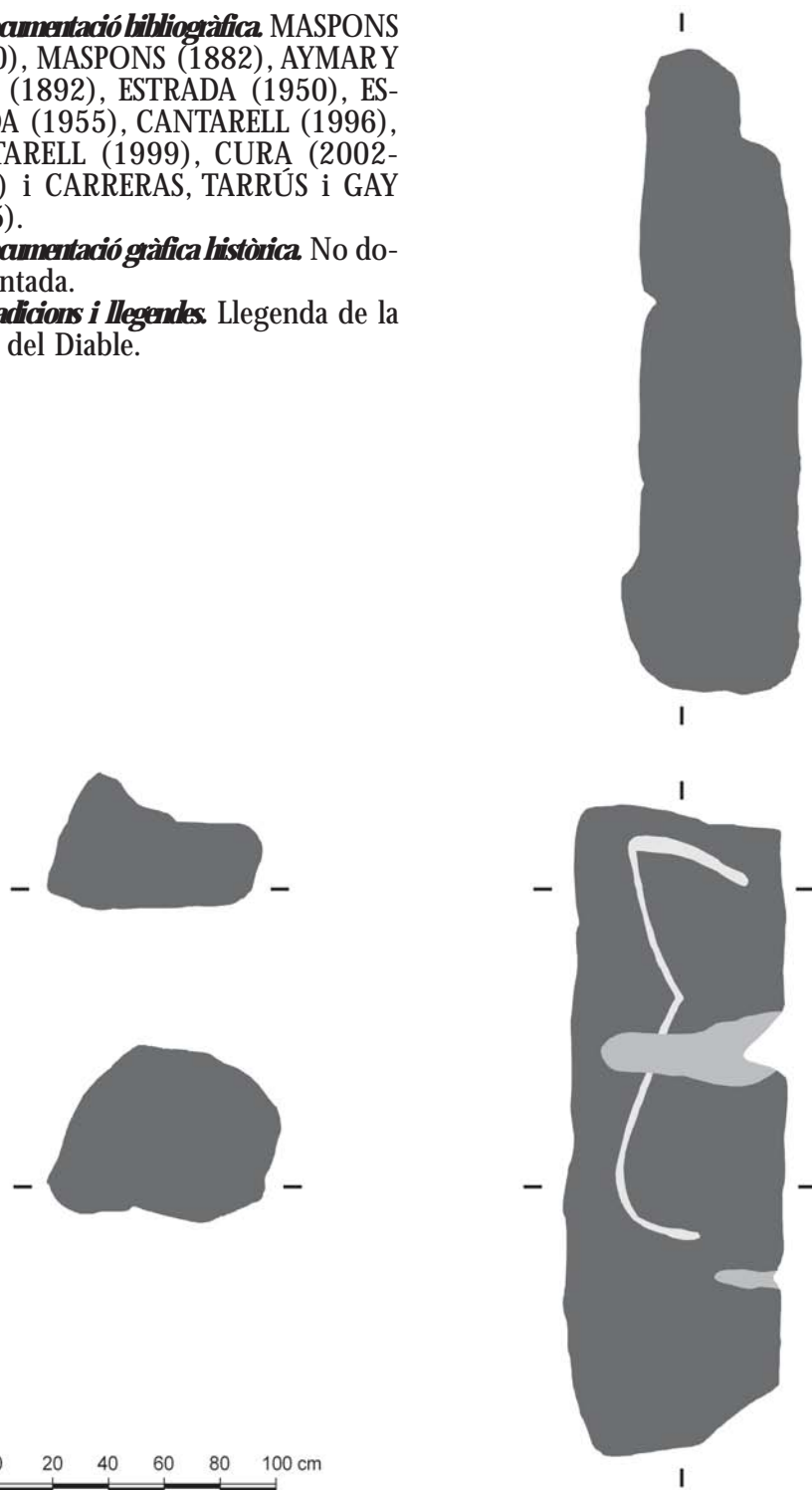

Figura 7. Vista frontal i seccions de la Pedra de Llinàs (J. Bertran, J. Bosch i M. Tenas, 2005)

2.3 Pedra Serrada o Pedra del Diable (Parets del Vallès)

128

Emplaçament originari. Plana vallesana, concretament en la carena que actua d'interfluvi entre el Tenes i la riera Seca o riera de Merdans. El menhir estava tombat en direcció nord-sud, al costat sud de l'antic camí que coincidia amb actual traçat de l'avinguda de la Pedra del Diable.

UTM 31TDG357022 / alçada: 110 m.

Emplaçament actual. Des de 1985, es troba dret al pati del CEIP Pau Vila (av. de la Pedra del Diable, 45), aproximadament a uns 100 m a l'oest de l'emplaçament originari.

Morfologia i dimensions. Tendeix a la d'un prisma triangular, amb secció longitudinal el·líptica i transversal triangular. Les dimensions màximes visibles són: 252 x 102 x 105 cm.

Litologia. Granitoide tardihercinià, concretament una granodiorita.

Descripció de les marques. En un extrem té una profunda incisió transversal, d'uns 35 cm de llarg, 5 d'ample i també 5 de fons, que li dona nom, amb secció en V, aparentment feta modernament i amb un objecte metàl·lic. Cal destacar que la incisió ja era visible en les fotografies de la dècada de 1920.

Figura 8. Fotografia actual de la Pedra Serrada (S. Sanchez, 2005)

Documentació bibliogràfica. MASPONS (1880), PLANTADA i PAYA (1893), ROVIRA (1922), PERICOT (1925), GOMIS (1932), AMADES (1941), ESTRADA (1950), ESTRADA (1966), MANSERGAS (1976) i BOSCH (1988).

Documentació gràfica històrica. Dibuix publicat a MASPONS (1880), fotografia de 1918 (Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas) i fotografia de 1922 (Arxiu Bastardes de Vilassar de Dalt).

Tradicions i llegendes. Llegenda de la Pedra del Diable.

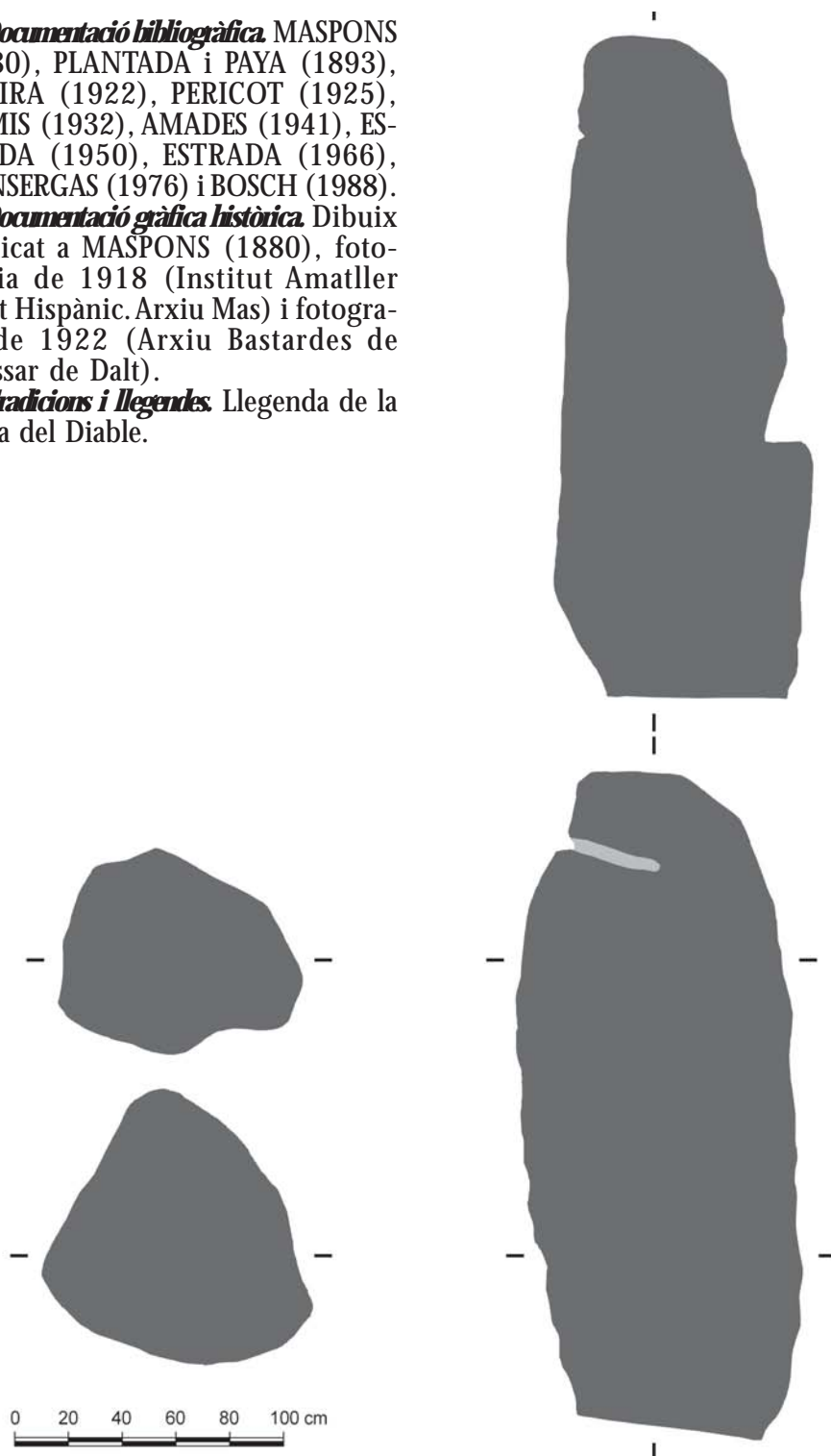

Figura 9. Vista frontal i seccions de la Pedra Serrada (J. Bertran, J. Bosch i M. Tenas, 2005)

2.4 Pedra Llarga, Pedra del Diable o Pedra del Diluvi (Palau-solità i Plegamans)

130

Emplaçament originari. Plana vallesana, concretament en el marge esquerre de la plana al·luvial de la riera de Caldes, just al davant de l'aiguabarreig amb la riera de Sentmenat.

UTM 31TDG317037 / alçada 120 m.

Emplaçament actual. El mateix que l'originari; no hi ha constància que mai hagi estat ni caigut ni traslladat. Actualment l'indret està totalment urbanitzat i el menhir es troba plantat dret, suposadament en la posició original, al bell mig d'un espai enjardinat en la confluència dels carrers del Monòlit i de la Pedra Llarga.

Morfologia i dimensions.

Prisma rectangular, amb seccions tant longitudinals com transversals rectangulars. Les dimensions màximes visibles són: 243 x 120 x 57 cm. Es desconeix l'alçada màxima total.

Litologia. Conglomerat del triàsic inferior (fàcies Buntsandstein). Es tracta d'un bloc ben estratificat on, a més a més de la litologia predominant (conglomerat) també s'observen nivells de granulometria més fina (microconglomerats i gresos).

Figura 10. Fotografia actual de la Pedra Llarga (S. Sanchez, 2005)

Documentació bibliogràfica. MASPONS (1880), MASPONS (1882), OSONA (1888), MAÑÉ (1989), AULADELL (1991), BITRIÁN (1991) i GARCÍA i MELICH (1991).

Documentació gràfica històrica. Dibuix publicat a MASPONS (1880) i fotografia de 1912 (Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas).

Tradicions i llegendes. Llegenda de la Pedra del Diable, processons per a la benedicció del terme, fogueres de Sant Joan i ball de gegants de Palau-solità i Plegamans.

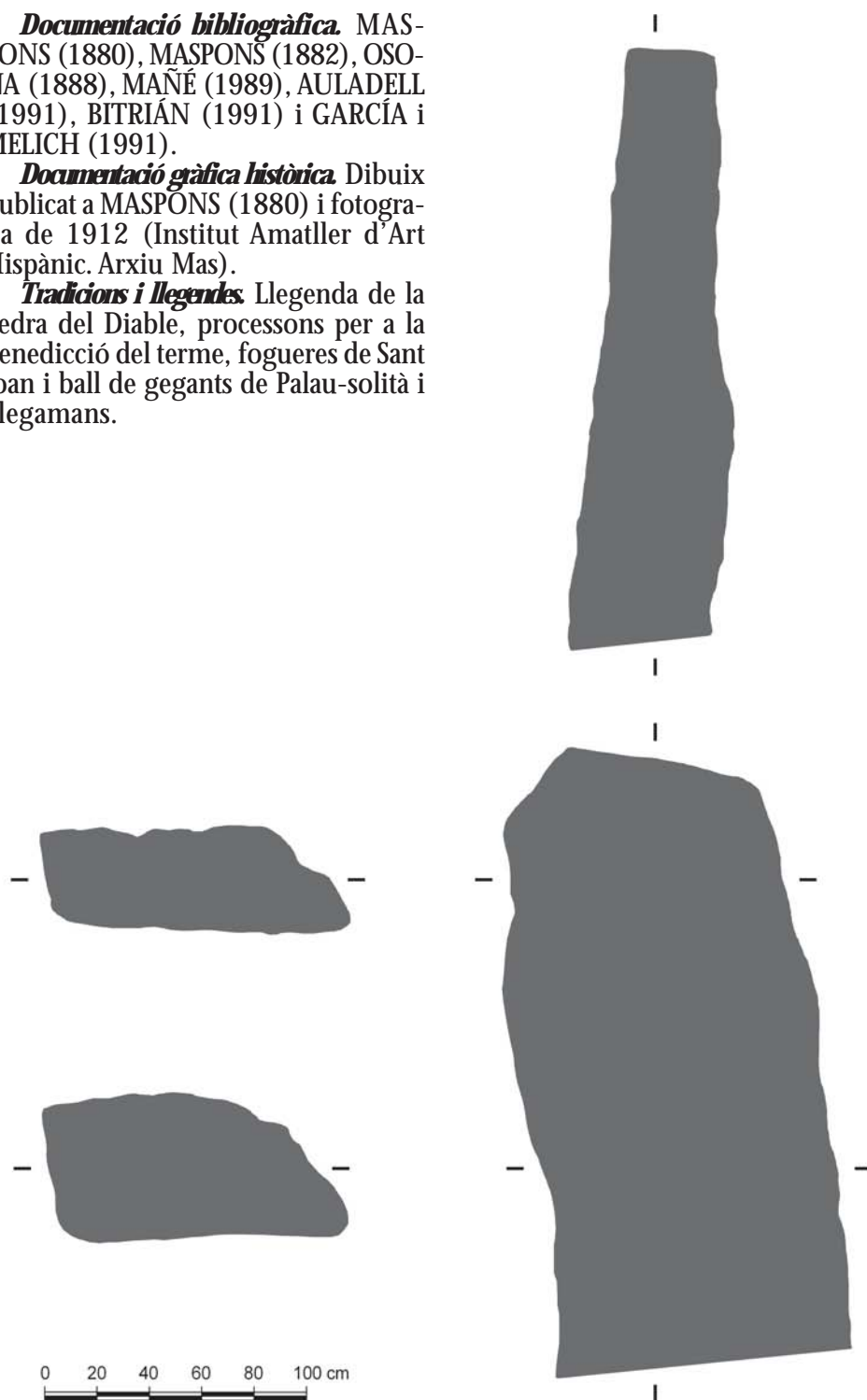

Figura 11. Vista frontal i seccions de la Pedra Llarga (J. Bertran, J. Bosch i M. Tenas, 2005)

2.5 Menhir de Can Tarragona (Palau-solità i Plegamans)

Emplaçament originari. Plana vallesana, concretament en l'interfluvi entre el torrent de Can Duran i la riera de Caldes. Probablement la localització originària no és exactament l'actual.

Emplaçament actual. En el camí d'accés de can Tarragona. Aquesta masia, també anomenada can Gibert, se situa en el límit dels municipis de Palau-solità i Plegamans i Polinyà.

Morfologia i dimensions. Prisma rectangular, amb seccions tant longitudinals com transversals rectangulars.

Les dimensions màximes visibles són: 225 x 185 x 35 cm. Es desconeix l'alçada màxima total.

Litologia. Conglomerat del triàsic inferior (fàcies Buntsandstein). Es tracta d'un bloc ben estratificat on, a més a més de la litologia predominant (conglomerat) també s'observen nivells de granulometria més fina (microconglomerats i gresos).

Documentació bibliogràfica. No documentada.

Documentació gràfica històrica. No documentada.

Tradicions i llegendes. No documentades.

2.6 Pedra Salvadora (Mollet del Vallès)

Emplaçament originari. Plana vallesana, concretament en la carena que actua d'interfluvi entre el torrent Caganell i la riera Seca o de Merdans. Es trobava tombada al costat de l'antic camí de Sant Valerià, en un indret ara inexistent a causa de la construcció de l'autopista AP-7, al bell mig del buit del rebaix de l'autopista al costat de l'actual passera.

Emplaçament actual. Desconegut, per bé que hi ha indicis que, algun fragment, podria trobar-se colgat de terra en un terraplè de l'autopista AP-7.

Morfologia i dimensions. Segons una descripció antiga (PLANTADA, 1906), les dimensions màximes eren 225 x 185 x 35 cm.

Litologia. A partir de fotografies de l'època sabem que es tractava d'un Granitoide tardihercinià.

132

Figura 12. Fotografia actual del menhir de Can Tarragona (J. Bertran, 2005)

Documentació bibliogràfica.

MASPONS (1882), PLANTADA (1892), PLANTADA i PAYÁ (1893), PLANTADA (1906), ESTRADA (1950), ESTRADA (1955), SUNÉ (1951), SOLETURA (1981), FÀBREGA (2000) i ANSÓ i CAMPOY (2007).

Documentació gràfica històrica.

Fotografia de 1934 (Antoni Martí Baster, Arxiu Històric de Sabadell) i fotografies de 1975 (Pau Ros i Fontserè).

Tradicions i llegendes. Llegenda de la Pedra Salvadora, llegenda de la Pedra del Diable, processons per a la benedicció dels fruits del terme i fogueres de Sant Joan.

2.7 Pedra de Gallicant o Pedra de Can Traïdor (Gallecs, Mollet del Vallès)

Enllaçament originari. Plana vallesana, concretament en la carena que hi ha entre el torrent Caganell i la riera de Caldes. Es trobava tombada enmig del camp que hi ha davant d'on hi havia l'antiga masia de can Traïdor.

Enllaçament actual. L'any 1885 va ser trencada en quatre trossos pel propietari del camp (MASPONS, 1885). Actualment, la localització dels fragments o del que pugui quedar d'ells és desconeguda.

Morfologia i dimensions. Segons una descripció antiga (MASPONS, 1885), les dimensions màximes eren 320 x 160 x 60 cm.

Litologia. A partir de la descripció de MASPONS (1885) cal suposar que es tractava d'un granitoide tardihercinià.

Documentació bibliogràfica. MASPONS (1885), PLANTADA i PAYÁ (1893) i SUNÉ (1951).

Documentació gràfica històrica. No documentada.

Figura 13. La Pedra Salvadora (a partir d'una fotografia de 1934 d'Antoni Martí Baster, Arxiu Històric de Sabadell).

Tradicions i llegendes. No documentades.

2.8 Pedra de Can Falguera (Palau-solità i Plegamans)

Enllaçament originari. Plana vallesana, concretament en la carena que hi ha entre el torrent de les Garces (capçalera del torrent Caganell) i la riera de Caldes. Es trobava, mig enterrada, dalt de la carena, al costat del camí de Palaudàries a prop de can Falguera.

Enllaçament actual. A final de la dècada de 1950 fou dinamitada. Actualment, la localització dels fragments o del que pugui quedar d'ells és desconeguda.

Morfologia i dimensions. Segons una descripció del darrer masover de can Falguera, la Pedra feia uns 3 m de llarg per 2 m d'ample.

Litologia. A partir de la descripció de MASPONS (1882) cal suposar que es tractava d'un granitoide tardihercinià.

Documentació bibliogràfica. MASPONS (1882).

Documentació gràfica històrica. No documentada.

Tradicions i llegendes. Llegenda de la Pedra del Diable.

3. Context geogràfic i geològic

El Baix Vallès abraça les terres topogràficament més baixes de la plana vallesana i els relleus interiors del sector meridional de les muntanyes litorals, de manera que participa de dos grans unitats geogràfiques i geològiques: la plana vallesana i les muntanyes litorals. La localització dels menhirs del Baix Vallès permet constatar que tots se situen a la plana vallesana, a excepció del de Castellruf (Santa Maria de Martorelles), que es troba a les muntanyes litorals.

3.1 La plana vallesana

La plana vallesana és una depressió allargassada, orientada de NE a SW i paral·lela a la línia de costa. Des d'un punt de vista geològic és una *fossa tectònica* o *graben*, és a dir, una depressió d'origen tectònic, delimitada per falles directes, en la qual els blocs centrals s'han enfonsat respecte els laterals (muntanyes litorals i prelitorals). El llarg procés de formació d'aquesta plana es va iniciar ara fa 25 milions d'anys. Els relleus, fins aleshores enlairats, van començar a enfonsar-se, per causes tectòniques, al mateix temps que la depressió s'omplia de sediments procedents de l'erosió de les muntanyes veïnes.

El gran gruix de materials que rebleix la fossa tectònica vallesana es va sedimentar al llarg d'un lapsus de temps comprès entre 25 i 8 milions d'anys, és a dir, a final del terciari, durant el miocè. Malgrat això, a la quasi totalitat de la plana vallesana només afloren els sediments més recents d'aquesta successió (entre 11 i 8 milions d'anys), que corresponen a l'anomenat *vallesità*, una unitat estratigràfica del miocè continental definida a la depressió del Vallès i de la qual s'ha derivat el nom.

Hi predominen les sorres de tonalitats ocres o groguenques, classificades com a arcoses a causa de l'alt contingut de clasts de naturalesa feldspàtica. La matriu és argilosa i el ciment, pràcticament inexistent. Localment, entre les arcoses es troben nivells lenticulars de lutites arcòsiques, arcoses conglomeràtiques i conglomerats. Els còdols dels nivells conglomeràtics tenen una composició fonamentalment magmàtica plutònica d'edat paleozoica (granodiorites, granits i roques filonianes associades) i, en menor proporció, són presents alguns còdols de roques metamòrfiques paleozoiques (esquistes, pissarres, cornianes i lidites) i també, alguns, de roques sedimentàries triàsiques (gresos, calcàries, dolomies i conglomerats). Localment, també es poden observar alguns nivells més blanquinosos, a causa de la presència de crostes i nòduls de carbonat de calci. Aquestes carbonatacions, d'origen edàfic, anomenades *caliche*, estan relacionades amb la formació de paleosòls, on, en condicions climàtiques determinades, el carbonat de calci dissolt a les aigües edàfiques precipita a causa de l'acció de la capillaritat i l'evaporació.

En conjunt, les roques sedimentàries vallesianes que afloren al Baix Vallès corresponen a successions terribenes dipositades a les zones de cos i peu de ventalls al·luvials. Aquestes fàcies distals van ser majoritàriament sedimentades mitjançant processos de corrents aquosos poc confinats, en ambients de plana al·luvial i plana fangosa. La procedència dels materials, si jutgem per les estructures sedimentàries, marca una direcció i un sentit dels aportaments del nord-oest cap al sud-est, és a dir, procedents dels relleus prelitorals. Aquest fet, conjuntament amb la distribució de les fàcies, indica que l'evolució dels sistemes de ventalls al·luvials vallesians va estar

exclusivament controlada per les fractures del marge NO de la fossa tectònica vallesana. La naturalesa arcòsica de les sorres i lutites, així com la naturalesa, majoritàriament, magmàtica plutònica dels còdols dels nivells conglomeràtics, mostra una composició litològica fortament condicionada per l'àrea font, que se situaria als voltants de Caldes de Montbui.

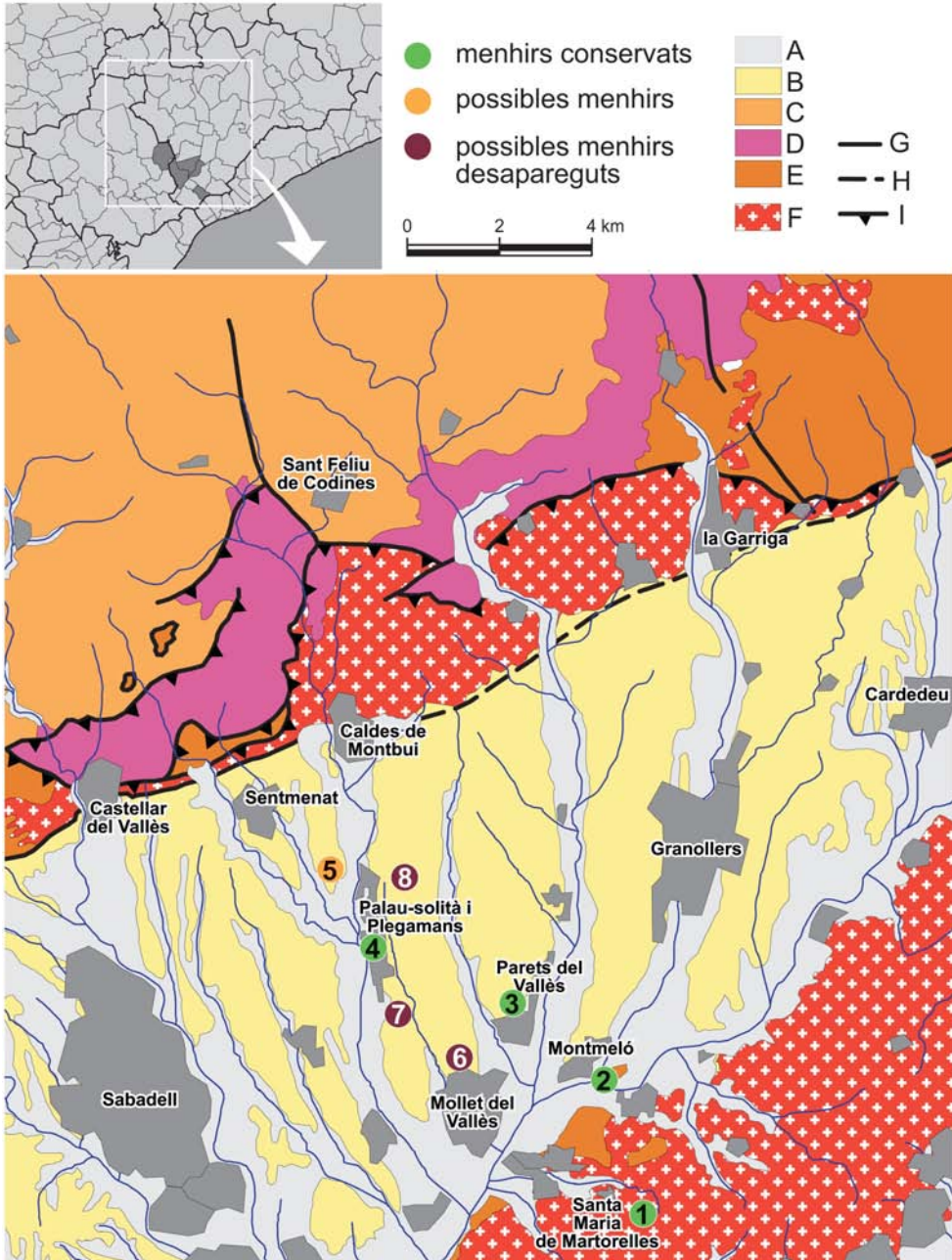
En acabar els temps miocènics, el procés d'enfonsament i rebliment de la plana ha continuat fins als nostres dies, però a un ritme molt més lent. El registre sedimentari d'aquests temps recents es concreta amb petits gruixos de sediments detrítics sense cohesionar (sorres, graves, llims i argiles) acumulats durant els darrers 1,6 milions d'anys, és a dir, durant el quaternari. Aquests dipòsits es localitzen majoritàriament al llarg dels principals cursos d'aigua, ja que han estat els actuals rius i rieres els encarregats d'erosionar, transportar i finalment sedimentar aquests materials. Tanmateix, al llarg dels temps quaternaris, s'han modelat les formes de relleu que actualment podem veure a la depressió vallesana: carenes suaument ondulades, valls en forma de bressol, vall de fons pla, terrasses fluvials, etc.

3.2 Les muntanyes litorals

Les muntanyes litorals són un conjunt de relleus d'alçada moderada, orientats de NE a SW i, per tant, paral·lels a la línia de costa, que separen la plana vallesana de la mar Mediterrània. Des d'un punt de vista geològic són un *horst*, és a dir, un conjunt de blocs tectònicament enlairats, delimitats per falles directes, en el qual els blocs centrals s'han enlairat respecte els laterals (fossa tectònica vallesana i fosses tectòniques submergides del litoral mediterrani).

Les muntanyes litorals baix vallesanes estan formades majoritàriament per granitoides (granits, granodiorites i tonalites), és a dir, roques magmàtiques plutòniques procedents de la intrusió i posterior solidificació d'un magma, a l'interior de l'escorça terrestre, a una fondària aproximada de poc més d'un quilòmetre. Roques amb una edat de cristallització, obtinguda pel mètode isotòpic Rb-Sr (rubidi-estronci) de 284 ± 7 milions d'anys (DEL MORO i ENRIQUE, 1996), és a dir, tardihercinians (final del paleozoic). Superficialment, aquestes roques magmàtiques, pràcticament sempre estan alterades per causes meteòriques, que donen lloc a un mantell d'alteració quasi continu, d'un material arenós, conegut popularment amb el nom de sauló. Entre el sauló és freqüent trobar fragments de granitoides encara sense alterar: són les anomenades boles de granit. Quan l'erosió les posa al descobert, donen lloc a escampalls de boles de gran valor paisatgístic.

A més a més, en alguns dels petits turons que, entre Montornès del Vallès i la Llagosta, constitueixen els primers relleus de les muntanyes litorals, existeixen afloraments de roques metasedimentàries, és a dir, roques metamòrfiques —sobretot esquists— que procedeixen del metamorfisme de roques originàriament sedimentàries. Aquestes roques, que popularment es coneixen amb el nom de llicorella, es poden observar al turó del Castell de Sant Miquel, la Covarota, turó de les Tres Creus, turó del Telègraf, la Llicorella, turó de la Ribalta, turó de Can Teià, etc. L'edat d'aquests esquists és problemàtica i només es pot dir amb seguretat que són anteriors a 464 milions d'anys, és a dir, precaradocians (ordovicià superior), per bé que hi ha força indicis per suposar que poden ser molt més antics.

136

Figura 14. Mapa geològic del Baix Vallès i àrees properes, en el que s'han representat les edats de les roques i les estructures tectòniques principals. Llegenda: 1) menhir de Castellruf; 2) Pedra de Llinàs; 3) Pedra Serrada; 4) Pedra Llarga; 5) menhir de Can Tarragona; 6) Pedra Salvadora; 7) Pedra de Gallicant; 8) Pedra de Can Falguera; A) roques sedimentàries quaternàries (conglomerats, sorres, llims i argiles); B) roques sedimentàries neògenes (conglomerats, sorres, llims i argiles); C) roques sedimentàries paleògenes (conglomerats, gresos, llims, argiles i localment calcàries i margues); D) roques sedimentàries triàsiques (conglomerats, gresos, llims, argiles, calcàries i dolomies); E) roques metamòrfiques paleozoiques i, fins i tot potser anteriors, procedents sobretot del metamorfisme de roques sedimentàries (esquistes, pissarres i localment quarzites, lidites, conglomerats i calcàries); F) roques magmàtiques plutòniques d'edat tardiherciniana (granodiorites i granits); G) falla; H) falla suposada; I) encavalcament (J. Bertran, 2010).

En les zones de contacte entre els esquistes i les granodiorites és freqüent trobar esquistes pigallats i cornianes, que són el resultat del metamorfisme de contacte que han sofert els esquistes a conseqüència de la intrusió de les roques magmàtiques.

Tant els granitoides com els esquistes estan travessats per una important xarxa de dics de direcció majoritària SO-NE. Predominen els dics de composició granodiorítica i granítica, per bé que també trobem dics tonalítics, aplítics, felsítics i pegmatítics. L'edat d'aquests dics és lleugerament posterior als granitoides.

Finalment, totes les litologies descrites fins ara, es troben puntualment recobertes per dipòsits poc potents de sorres, llims, argiles i graves, d'edat quaternària, que corresponen a les mateixes lleres de la xarxa fluvial o bé a dipòsits de peu de muntanya acumulats en el canvi de pendent que es produeix al passar dels relleus d'aquest sector als terrenys més planers que formen la plana vallesana.

4. Naturalesa i procedència dels materials lítics

La naturalesa lítica dels menhirs conservats al Baix Vallès permet agrupar-los en dos grans grups petrogrà-

fics, genètics i cronològics: aquells que estan formats per roques magmàtiques plutòniques –granitoides d'edat tardiherciniana– (menhir de Castellruf a Santa Maria de Martorelles, Pedra de Llinàs a Montmeló i Pedra Serrada a Paret del Vallès) i aquells que estan formats per roques sedimentàries detrítiques –conglomerats del triàsic inferior (fàcies Buntsandstein)– (Pedra Llarga i menhir de Can Tarragona a Palau-solità i Plegamans).

La determinació de la naturalesa lítica dels menhirs desapareguts és òbviament més difícil d'establir, si més no amb exactitud. Ara bé, a partir de les fotografies de la Pedra Salvadora de Mollet del Vallès, realitzades els anys 1934 i 1975, sabem, amb seguretat, que es tractava d'un granitoide. De la Pedra de Gallicant (Gallecs, Mollet del Vallès) i de la Pedra de Can Falguera (Palau-solità i Plegamans) només disposem, ara per ara, de les descripcions de Francesc Maspons i Labrós. En MASPONS (1885) es descriu la Pedra de Gallicant com a granítica. En MASPONS (1882) s'esmenta que la Pedra de Can Falguera és d'ull de serp, és a dir, el nom popular amb què es coneixen, a moltes contrades catalanes, els granitoides. Per tant, atès que les descripcions de Maspons són coherents amb la naturalesa lítica de la

	MUNICIPI	LITOLOGIA
<i>Menhirs conservats</i>		
Menhir de Castellruf	Santa Maria de Martorelles	Granitoide tardihercinia
Pedra de Llinàs	Montmeló	Granitoide tardihercinia
Pedra Serrada	Paret del Vallès	Granitoide tardihercinia
Pedra Llarga	Palau-solità i Plegamans	Conglomerat triàsic
<i>Possibles menhirs</i>		
Menhir de Can Tarragona	Palau-solità i Plegamans	Conglomerat triàsic
<i>Possibles menhirs desapareguts</i>		
Pedra Salvadora	Mollet del Vallès	Granitoide tardihercinia
Pedra de Gallicant	Mollet del Vallès	Granitoide tardihercinia
Pedra de Can Falguera	Palau-solità i Plegamans	Granitoide tardihercinia

Figura 15. Determinació litològica dels menhirs baix vallesans (J. Bertran, 2010).

resta de menhirs baixvallesans, sembla versemblant que ambdós menhirs estiguessin formats per granitoides.

Al sobreposar les localitzacions geogràfiques originàries dels menhirs al damunt d'un mapa geològic, ens adonem que únicament el menhir de Castellruf, situat a les muntanyes litorals, està emplaçat en una àrea on aflora el mateix tipus de roca que el menhir, en aquest cas una granodiorita d'edat tardiherciniana. A més a més, les característiques composicionals i texturals de la granodiorita del menhir de Castellruf coincideixen plenament amb les granodiorites que afluïren *in situ*.

Pel que fa als altres menhirs, al sobreposar les ubicacions originàries no hi ha coincidència entre les litologies dels menhirs i els afloraments. Tot aquest conjunt de menhirs se situa a la plana vallesana, on afluïren les roques sedimentàries detrítiques poc o gens coherents del vallesià i el quaternari, de característiques composicionals, cronològiques i texturals ben diferents a la dels menhirs. A la plana vallesana no hi ha afloraments de granitoides i els nivells conglomeràtics

vallesians (miocè) no tenen res a veure amb els conglomerats del triàsic inferior (fàcies Buntsandstein). Ara bé, també cal analitzar la possibilitat que els menhirs correspongessin a grans blocs transportats per corrents d'alta energia, ja sigui durant el vallesià o bé, en temps més recents, durant el quaternari. Aquesta possibilitat és força inviable, atès que és, en quasi tots els casos, incompatible amb la localització geogràfica dels menhirs en relació amb la geometria dels ventalls al·luvials i els dipòsits fluvials que constitueixen el rebliment sedimentari de la plana vallesana. Una possible excepció podria ser el menhir de Can Tarragona, atès que se situa al damunt de fàcies més proximals dels ventalls al·luvials vallesians. Aquestes fàcies més proximals s'haurien dipositat mitjançant la intervenció de processos d'alta energia amb capacitat de mobilitzar blocs de mides considerables, com es pot comprovar *in situ* pels voltants de Can Tarragona. Aquest blocs, malgrat que són de mida considerable i que tenen les mateixes característiques composicionals, texturals i cronològiques que el menhir de Can Tarragona, mai arriben a les dimensions d'aquest. Per tant, caldria un treball de camp més exhaustiu per tal de corroborar o descartar aquesta possibilitat.

Deixant de banda el menhir de Castellruf que es troba *in situ* i el dubtes sobre el menhir de Can Tarragona, la resta de menhirs van haver de ser transportats, de manera antròpica, des de les àrees on afluïren aquestes litologies fins al lloc del seu emplaçament. D'una banda, l'àrea font dels menhirs granítics (Pedra de Llinàs, Pedra Serrada, Pedra Salvadora, Pedra de Gallicant i Pedra de Can Falguera) es trobaria a les muntanyes litorals, atès que: 1) és l'aflorament de granitoides

138

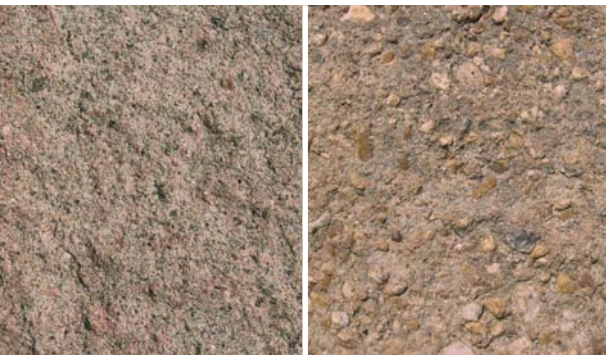

Figura 16. La naturalesa lítica dels menhirs baixvallesans permet establir dos grans grups: els menhirs granítics i els conglomeràtics. En les fotografies es mostra un exemple de cadascun d'ells: a l'esquerra, detall del menhir granític de la Pedra Serrada de Parets del Vallès, a la dreta, del menhir conglomeràtic de la Pedra Llarga de Palau-solità i Plegamans (J. Bertran, 2005).

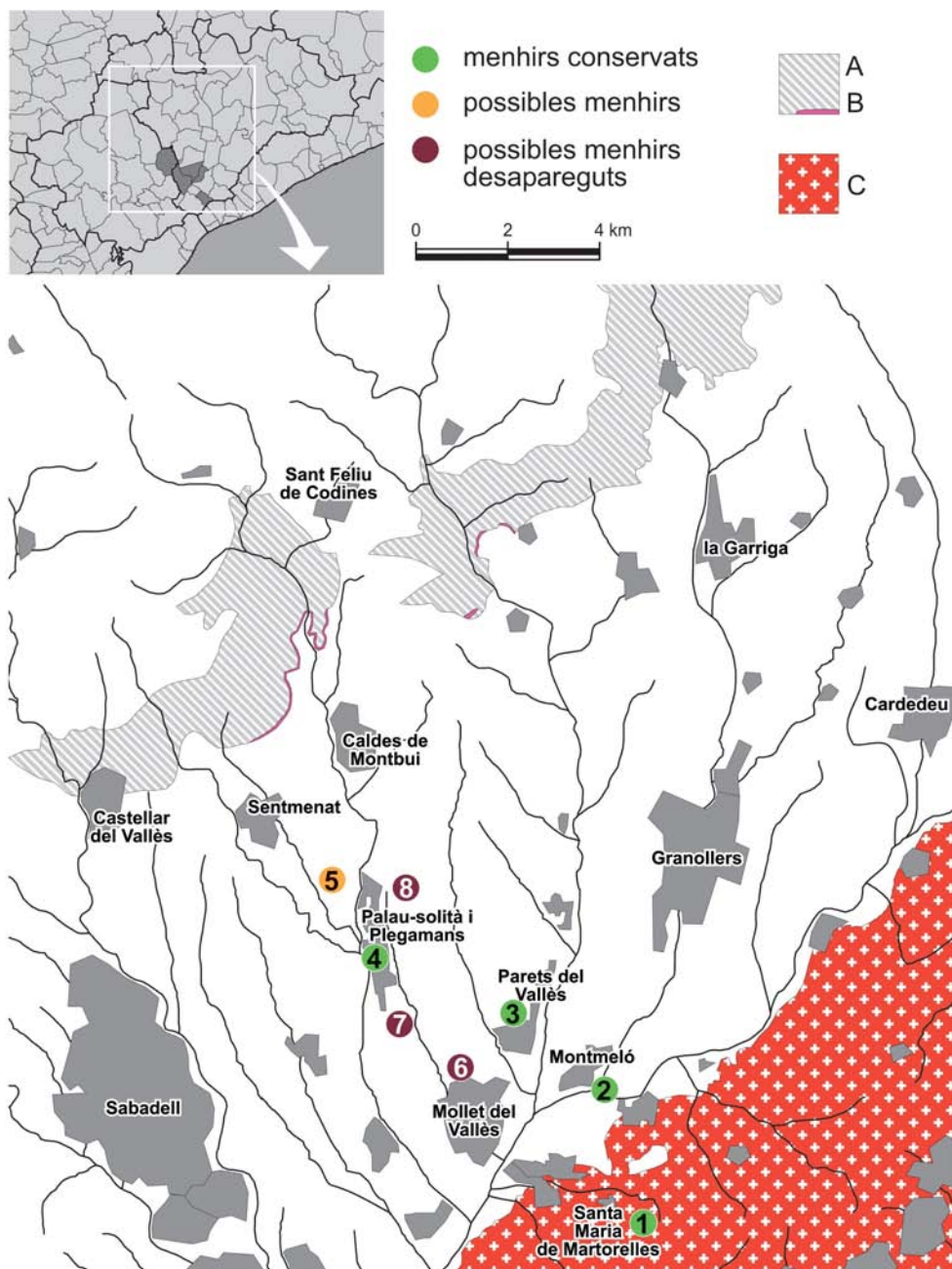

Figura 17. S'han establert les àrees fonts litològiques següents: a) l'àrea font dels menhirs granítics (menhir de Castellruf, Pedra de Llinàs, Pedra Serrada, Pedra Salvadora, Pedra de Gallicant i Pedra de Can Falguera) se situaria en els afloraments de granitoides de les muntanyes litorals; i b) l'àrea font dels menhirs conglomeràtics (Pedra Llarga i menhir de Can Tarragona) se situaria en els afloraments del triàsic inferior, més concretament en el tram basal de les facies Buntsandstein (unitat de Caldes de Montbui). Llegendari: 1) menhir de Castellruf; 2) Pedra de Llinàs; 3) Pedra Serrada; 4) Pedra Llarga; 5) menhir de Can Tarragona; 6) Pedra Salvadora; 7) Pedra de Gallicant; 8) Pedra de Can Falguera; A) afloraments del triàsic inferior (conglomerats, gresos, llims, argiles, calcàries i dolomies); B) afloraments del tram basal de les facies Buntsandstein (unitat de Caldes de Montbui) (gresos conglomeràtics i conglomerats); i C) roques magmàtiques plutòniques d'edat tardiherciniana (granodiorites i granits) (J. Bertran, 2010).

tardihercinians més proper; 2) aquestes roques són molt abundants i; 3) en el cas dels menhirs conservats, les característiques composicionals i texturals coincideixen plenament. D'altra banda, l'àrea font del menhir conglomeràtic de la Pedra Llarga es trobaria a la capçalera de la riera de Caldes, atès que: 1) és l'aflorament més proper; 2) els conglomerats triàsics de les fàcies Buntsandstein afloren en bones condicions i; 3) les característiques composicionals i texturals són també plenament coincidents.

5. Tècniques de manufactura antròpica

Pel que fa a la manufactura dels monuments megalítics baixvallesans fins aquí descrits, devia ser senzilla. Res fa suposar una alteració antròpica del suport lític original. Les seves pedres es devien escollir a les àrees font perquè la seva morfologia i les seves dimensions s'adaptaven a una idea preconcebuda i, com a molt, devien ser sotmeses a un lleuger repicat d'algunes de les seves parts, del que no haurien quedat evidències. Pel que fa a la tècnica de realització dels gravats dels menhirs de Castellruf i de la Pedra de Llinàs, la seva secció en U indica que van ser fets per repicat lineal amb un instrument de pedra, com ara un palet de riu o riera. La superfície llisa del fons dels gravats pot fer pensar en un poliment per abrasió posterior a la percussió. Ara bé, és també possible que aquesta superfície llisa fos resultat del mateix repicat, amb la qual cosa, els diferents minerals que componen la granodiorita dels menhirs devien ser esmicolats, ja que hi abunden els petits fragments de quars que, amb els cops repetits, podien actuar com abrasiu de la superfície interna dels gravats.

6. Cronologia

La datació dels menhirs en general resulta complexa. En el millor dels casos es pot establir una datació relativa, a partir del seu context d'implantació. Però, quan aquest context és desconegut o no aporta dades precises, llavors només ens queda trobar algun referent cronològic en la seva decoració, en cas que en tingui. Pel que fa a la cronologia dels monuments megalítics aquí estudiats, dos d'ells presenten indicis per datar-los en algun moment del neolític: el menhir de Castellruf (Santa Maria de Martorelles) i la Pedra de Llinàs (Montmeló). El primer va ser trobat, com s'ha dit, a la vora del dolmen de Castellruf, amb el que podia estar relacionat, ja sigui com a menhir associat a ell o com a pedra reaprofitada per a la seva construcció. El dolmen de Castellruf és un sepulcre megalític, probablement del tipus conegut com a galeria coberta catalana, un tipus que es data al neolític final (TARRÚS, 2002: 828). Així, doncs, el menhir que es conserva a Santa Maria de Martorelles, que d'alguna forma hi està relacionat, es pot datar també en aquest neolític final o, potser, en un període anterior. Per altra banda, donada la semblança entre els gravats del menhir de Santa Maria de Martorelles i el de la Pedra de Llinàs de Montmeló, és possible que aquests dos menhirs fossin contemporanis.

7. Significat

Si establir la cronologia dels menhirs baixvallesans resulta complex, més ho resulta encara establir el seu significat i el dels seus gravats. Fins al moment, s'han proposat varies hipòtesis, sense que puguem dir que una resulta més vàlida que les altres. Hipòtesis, per un costat, de naturalesa

zoològica, com les que veuen en els gravats la representació d'unes banyes o la d'un jou (CARRERAS *et al.*, 2005). Hipòtesis, per un altre costat, de naturalesa antropomorfa, segons les quals menhirs i gravats representaven éssers humans (CÚRA, 2002-2003). En tercer lloc, hipòtesis de naturalesa geogràfica, com les que han vist en els menhirs i gravats fites o delimitacions de territori, senyalització de camins, fonts, zones humides o guals, o com la que veu representacions de determinades parts del paisatge. Inspira aquest tercer grup d'hipòtesis el fet que tots els monuments estudiats, encara que per raons diferents, es trobaven originàriament en llocs geogràficament destacats. Confluència de cursos d'aigua en el cas de la Pedra de Llinàs i de la Pedra Llarga. Carenes amb bona visibilitat en el cas de la Pedra Serrada i de la Pedra Salvadora. Un coll de muntanya, per últim, en el cas del Menhir de Castellruf. Resulta remarcable, per finalitzar amb els possibles significats, la semblança dels motius gravats que hem descrit, amb els perfils arrodonits i suaus que

presenten les muntanyes litorals baix vallesanes, en general, i les del turó de les Tres Creus en particular, al peu del qual va ser trobada precisament la Pedra de Llinàs.

Independentment de què es pugui arribar o no a determinar de forma més o menys segura el significat dels menhirs baixvallesans, el que sí que podem dir és que formen un interessant conjunt, en principi de menhirs aïllats, ja que res indica que existissin agrupaments com per exemple el del cromlec proper de Pins Rosers (Llinars del Vallès) (TARRÚS *et al.*, 2005). És molt probable que el conjunt dels menhirs baixvallesans hagués estat més nombrós, si ens atenem als inicis de tallat observats sobre els menhirs de Parets i de Montmeló. La raó de tallar els menhirs devia ser, amb tota seguretat, la d'obtenir pedres utilitzables en la construcció d'edificacions més o menys properes a ells. D'aquesta forma és probable que altres menhirs haguessin estat destruïts per complet.

Per últim, volem assenyalar que tots aquests menhirs, els quals poden ser adscrits a un neolític recent o fi-

Figura 18. Perfil arrodonit i suau del turó de les Tres Creus (S. Sanchez)

nal, ens poden ajudar a conèixer millor aquestes etapes al Baix Vallès. En aquest territori, han estat trobades diverses restes arqueològiques dels moments finals del neolític. Unes corresponen a descobertes de fa forces anys, com les d'Ignasi Cantarell al camp de Futbol de Montmeló, d'estil clarament veracià (BOSCH coord. 2001: 46 i 47). Mentre que d'altres corresponen a troballes molt recents; com les efectuades també a Montmeló, amb les excavacions impulsades des del museu d'aquesta població i dirigides per l'arqueòloga Gemma Ibars. Aquestes excavacions han descobert estructures d'habitació a l'aire lliure associades a diferents materials arqueològics, entre els quals hi ha ceràmiques que es poden relacionar amb diferents grups culturals del final del neolític a Catalunya i al migdia francès. Els menhirs del Baix Vallès, juntament amb troballes com les esmentades, atorguen una rellevància més que considerable al poblament d'aquest territori durant els darrers temps del neolític.

8. Els menhirs en la documentació medieval i moderna

Tal com destacava Àngels Casanovas (1992), la documentació medieval i moderna pot aportar informació d'interès per a l'estudi dels monuments megalítics. En la seva qualitat d'elements visibles i inamovibles del paisatge, aquest tipus de monuments, i més específicament els menhirs, tingueren, a partir de l'època medieval, un ús termenal i s'utilitzaren a bastament en la delimitació de territoris. Per aquest motiu, apareixen esmentats, sovint, en la documentació escrita. L'estudi sistemàtic d'aquesta documentació pot resultar, doncs, important per complementar-ne la re-

cerca, especialment en el cas del Baix Vallès, on bona part dels menhirs estudiats es trobaven originàriament emplaçats en relació amb límits territorials, ja sigui entre termes municipals, parròquies o bé, fins i tot, comarques.

Un dels exemples més ben coneguts és el de la Pedra de Llinàs, que l'any 1996 es va descobrir tombada just en el límit entre els termes municipals de Montmeló i Montornès del Vallès, en el lloc que podria haver estat el seu emplaçament original. Tal com va destacar un dels seus descobridors (Ignasi Cantarell), el topònim Pedra de Llinàs apareix citat en diversos documents d'amollonament des del segle XV en endavant¹. Aquest autor cita, com a exemple, un document de l'arxiu de can Guitet datat l'any 1621 on s'esmenta l'existència d'una gran pedra al costat del camí ral (CANTARELL, 1996):

“... discorren per la carena de dita muntanya se arriba al camí Real qui va del lloch de Montmeló a La Roca, al peu de dita muntanya e lo lloch d'yt y anomenat la Pedra de Llinas ahon discorre una gran pedra a la vora de dit Camí Real a la dreta qui va de Monmeló a La Roca se troba una fita de Pedre de Montjuich fabricada ab art y en ellagradas las armas de Sant Pere Claus y Tiara las quals miran la Iglesia Parroquial de Santa Maria de Montmeló”

Document de l'arxiu de Can Guitet, “amojonamiento de Montmeló del año 1621”

En el cas de la Pedra Llarga, Jordi Auladell destacava que, des de l'època medieval en endavant, aquest menhir, estratègicament situat al marge oriental de la riera de Caldes, just davant del lloc on desguassava la riera de

¹ CARRERAS, TARRÚS I GAY (2005) també destacaren la possibilitat que la Pedra de Llinàs servis com a fita entre els dos termes durant l'edat mitjana.

Figura 19. La Pedra Llarga l'any 1912 (Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas).

Sentmenat, s'hauria utilitzat com a fita territorial per marcar la divisió parroquial entre Palau-solità i Plegamans (AULADELL, 1991). El possible menhir de Can Tarragona també compliria aquesta funció termenal, ja que es troba ubicat en el límit entre els termes municipals de Palau-solità i Plegamans i Polinyà.

L'ús territorial és encara més evident en el cas del menhir de Castellruf, ja que, tal com destacaren E. Carreras, J. Tarrús i P. Gay, originàriament es trobava en un punt molt dominant sobre la plana de la depressió prelitoral, arran de la línia termenal entre els municipis de Santa Maria de Martorelles i Alella i també de la separació geogràfica entre les comarques del Vallès Oriental i el Maresme (CARRERAS, TARRÚS I GAY, 2005) .

L'estudi de la documentació escrita també podria resultar de gran interès per obtenir informació d'un dels monuments megalítics desapareguts del Baix Vallès: la Pedra Salvadora de Mollet, si bé, en aquest cas, sense connotacions termenals. L'historiador Jaume Vilaginés destaca que el topònim Pedra Salvadora ja es coneixia al segle XIV com una part del territori de la parròquia de Mollet. Concretament, esmenta un document de l'any 1322 que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó per a la fundació d'un benefici de la parròquia de Sant Vicenç de Mollet (Patrimoniales Can Falguera, secció 1, núm.165). En aquest document s'esmenten els béns que s'adjudiquen al primer clergue del beneficiat, que fou Ramon de Codina. Entre aquests béns, destaca una terra situada al puig de Pera Salvador. El nom de Pera Salvador també hi surt esmentat dues vegades (VILAGINÉS, 1992). Segons es desprèn de la documentació, el topònim Pedra Salvadora podria ser,

143

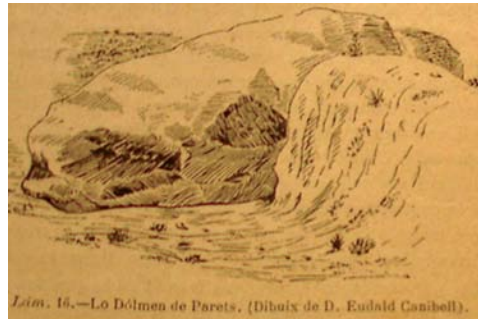

Figura 20. La Pedra Salvadora, fotografiada el 6 de maig de 1934 per Antoni Martí Baster (Arxiu Històric de Sabadell).

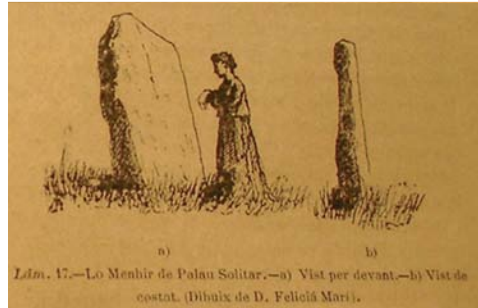
en origen, un onomàstic o nom familiar que quedaria fixat en la toponímia i que es referiria al turó –carener– en el qual es trobava emplaçada la Pedra Salvadora.

9. Tradicions i llegendes associades als menhirs

Igual que passa a totes les regions megalítiques europees, al Baix Vallès aquest tipus de monuments i, més concretament, els menhirs, han suscitat l'interès de les comunitats humanes que ens han precedit, ja sigui per les seves característiques de monumentalitat com per la ubicació en emplaçaments geogràfics destacats. A causa d'aquest interès, han sorgit, al seu entorn, llegendes i tradicions que intentaven explicar-ne els orígens. Una de les llegendes més esteses, tant al Vallès com en d'altres indrets de Catalunya, és la que vincula l'origen d'aquests monuments a l'acció del diable. És,

Lám. 16.—Lo Dólmen de Parets. (Dibuix de D. Eudald Canibell).

Lám. 17.—Lo Menhir de Palau Solitari. —a) Vist per davant.—b) Vist de costat. (Dibuix de D. Felicià Martí).

Figura 22. Dibuixos de la Pedra Serrada (a dalt) i la Pedra Llarga (a baix), de Francesc Maspons i Labrós, publicats l'any 1880 en l'Anuari de l'Associació d'Excursions Catalanes volum I "Lo Vallès".

144

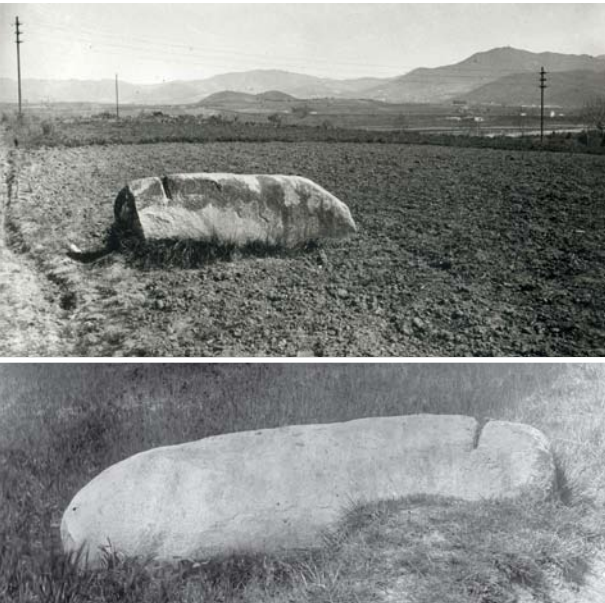

Figura 21. Dues fotografies històriques de la Pedra Serrada. A dalt, l'any 1922 (Arxiu Bastardes de Vilassar de Dalt) i, a baix, l'any 1918 (Institut Amatller d'Art Hispànic. Arxiu Mas).

precisament, a causa d'aquesta llegenda, que nombrosos menhirs han rebut la denominació de "Pedra del Diable".

En el cas del Baix Vallès, aquesta llegenda s'associa, amb lleugeres variacions, a la Pedra Llarga de Palau-solità i Plegamans (MASPONS, 1880 i 1882; BITRIAN, 1991), a la Pedra Serrada de Parets (BOSCH, 1988 i ALCAYNA, 2005) i a la Pedra Salvadora de Mollet (MASPONS, 1882). També es relaciona amb la Pedra de Llinàs que, en un document del final del segle XIX, i igual que succeeix amb la Pedra Serrada, s'anomena, indistintament, Pedra de Llinàs o del Diable (AYMAR i PUIG, 1892)².

² "Saliendo del término de Montmeló por la parte Este, y dirigiéndose al de Montonrés por un camino sumamente pintoresco, atravesada la riera Mugent, en la misma orilla se halla la fuente de Madú Caterina. A corta distancia de ésta existe la piedra de Llinàs o del diablo" (AYMAR i PUIG, 1892).

Una de les referències més antigues d'aquesta llegenda al Baix Vallès, correspon a Francesc Maspons i Labrós, notari i folklorista vallesà que fou president de l'Associació d'Excursions Catalana i de l'Acadèmia de Bones Lletres. L'any 1882, aquest autor ja destacava, referint-se al Vallès, que la llegenda del diable apareixia sovint associada als menhirs i a d'altres pedres de grans dimensions. Prèviament (l'any 1881), havia recollit una versió d'aquesta llegenda associada a la Pedra Llarga de Palau-solità i Plegamans:

“Entre Mollet y Montornés, en un pla, s’hi veu un dolmen, encare ben conservat, un altre prop de Parets y, més avall de Palau Solitar, un menhir, que l’poble com á gayre be tots anomena pedra del diable, cantant qu’és una pedra de las que durant la nit duya lo diable desde l’Montseny fins a Martorell pera ferne lo pont d’aqueixa vila y que havétseli fet clar en aquell punt, la deixá anar, clavant-se per lo seu gran pes á terra”.

Francesc Maspons i Labrós, 1881

Aquest mateix autor també va recollir llegendes relacionades amb altres monuments megalítics de la zona, com la Pedra Salvadora. Segons aques-

tes llegendes, el topònim Pedra Salvadora es relaciona específicament amb una llegenda pròpia que explica que, durant la guerra dels francesos, un jove perseguit per l'exèrcit enemic s'amagà darrera la pedra. Les tropes napoleòniques van passar de llarg i, d'aquesta manera, el noi aconseguí salvar la seva vida. D'aleshores ençà, i per commemorar aquest fet, la pedra s'anomenà “la Salvadora” (MASPONS, 1882; SOLÉ TURA, 1981 i FÀBREGA, 2000). La versió que recollí Francesc Maspons és de gran interès perquè conté referències a l'estat de conservació en què es trobava el monument al final del segle XIX:

“La gent l’anomena pedra Salvadora. Diu que, á la guerra dels francesos, anava perseguit per eixos un jove de la encontrada quan, veyentse perdut, s’amagà sota d’ella y va salvarse, y desde allavoras per eix nom es coneguda. Avuy ja no fora alló possible, donchs que los vallejaments de la vinya en que s’troba, sas cavadas y esmagendadas, quasi l’han colgada”.

Francesc Maspons i Labrós, 1882

Això no obstant, les principals referències a la Pedra Salvadora vénen de la mà de Vicenç Plantada, mestre i veterinari molletà que fou soci de l'Associació d'Excursions Catalana i amic personal del seu president, Francesc Maspons. Aquest autor ens explica algunes de les tradicions vinculades al monument, tradicions que, tot sovint, constitueixen una perduració de rituals pagans que l'església catòlica cristianitzà. Una d'aquestes tradicions fou la processó de maig per beneir vinyes i terres (1882):

“Avuy la religió catòlica s’ha amparat d’ella (la pedra salvadora) y també la santifica. Cada any per lo primer diumenge de Maig, surt de la Iglesia de Mollet una professó ab gonfanons y creu, y pujant allí dalt, desde ella lo Senyor Rector beneheix todas las vinyas del terme, que desde allí

Figura 23. Processó per anar a la Pedra Salvadora amb la finalitat de fer ploure (*Mollet el pas del temps*)

totas se oviran, y lo poble en pres prega pera que Deu les salvi i de tot dany les guardi"

Vicenç Plantada, 1892

Una altra fou la processó de la benedicció dels fruits del terme:

"Lo dilluns ferem la professó de la benedicció dels fruyts del terme. Se va per la carretera de Palaudarias fins a l'indret del dólmen anomenat "pedra salvadora" hi ha una pedra que tal vegada serví de sustentàcul; sobre d'ella, la senyora de la casa Fonolleda hi posà una tovallola y una creu dreta cuberta de flors boscanas, lo senyor rector hi assentà la Veracreu; dirigint-se á Nostra Senyora de Montserrat canta ó cantan (si hi ha vicari) la Salve en llatí; pren la Veracreu y la beneheix lo terme dirigint-se als quatre punts cardinals; fa esperges y torna al poble anant á trobar la carretera de Gallechs".

Vicenç Plantada, 1892

Així mateix, recollí la referència a l'encesa de les tradicionals fogueres de Sant Joan per celebrar el solstici d'estiu³:

"També ab molta alegria disposà que la vigília de Sant Joan s'encengués la foguera de la Solidaritat Catalana al turó de la pedra salvadora, ahont hi ha la pedra plana d'un dolmen"

Vicenç Plantada, 1906.

Avui en dia, aquestes tradicions es troben pràcticament eradicades però,

3 Segons A. Fàbrega, aquestes tradicions també estan documentades a la Pedra Llarga de Palau-solità i Plegamans (A.Fàbrega, 2000).

d'alguna manera, s'han perpetuat a través de celebracions festives modernes com l'escenificació de la llegenda de la Pedra del Diable de Parets del Vallès (Història de l'Elisenda i en Marcel) o el ball de gegants de Palau-solità i Plegamans.

10. Agraïments

Volem agrair la col·laboració de diverses persones i institucions que han aportat informació de gran valor per a l'elaboració d'aquest estudi: l'Ignasi Cantarell, que va participar en el descobriment de la Pedra de Llinàs; en Josep Maria Blanch, que va participar en el descobriment del menhir de Castellruf i ha proporcionat informació inèdita sobre la Pedra Salvadora; la Judith Ansó i la Glòria Campoy, per la seva contribució en la recerca d'informació oral i escrita en referència a la Pedra Salvadora i la Pedra de Gallicant; la Pepeta Camafreita, que ens va explicar els seus records a l'entorn de la Pedra Salvadora; Àlicia Pozo, de l'Arxiu Històric de Parets del Vallès; l'Isidre Garcia, de l'Arxiu Municipal de Mollet del Vallès; la Carme Àlvarez, del Museu de Can Cortès de Palau-solità i Plegamans; l'Isabel Pardo i en David González, de l'Arxiu Històric de Sabadell així com l'Arxiu Mas de l'Institut Amatller d'Art Hispànic i l'arxiu del Centre Excursionista de Catalunya.

Bibliografia

AGUSTÍ, J. i ALBIOL, S. (1985). El Vallesià i el seu entorn geològic *In*: El medi natural del Vallès. I Col. Nat. Vallesans (Sabadell, 1985), Annals del CEEM, 1: 27-30. Sabadell.
 AGUSTÍ, J., CABRERA, L. i MOYÀ, S. (1985). Sinopsis estratigràfica del Neògeno de la fosa del Vallès-Penedès. *Paleont. Evol.*, 18: 57-81. Sabadell.
 ALCAYNA ALARCON, M. (2005). La Pedra del Diable de Parets del Vallès. Ajuntament de Parets del Vallès.

ALONSO, F., ESTRADA, A., OBRADOR, A., PEÓN, A., ROSELL, J., RUÍZ, T., TOSAL, J.M., TRILLA, J. i VILLANUEVA, O. (1976). Mapa Geol. España, Esc. 1:50.000, hoja nº 393 (Mataró). Inst. Geol. Min. España. Memoria: 25 p. (mapa: F.ALONSO, A. OBRADOR, A. PEÓN, J. ROSELL, J. TRILLA i O. VILLANUEVA). Madrid.
 AMADES, J. (1941). Mitologia megalítica, volum III. Ed. Ampurias, Barcelona.
 ANADÓN, P., CABRERA, L., GUIMERÀ, J. i ROCA, E. (1992). La distensió neògena del marge

- mediterrani *In: Història Natural dels Països Catalans. Fund. Enc. Cat., 2 (Geologia, II): 279-371. Barcelona.*
- ANSÓ, J. I CAMPOY, G. (2007). A Propòsit de la Pedra Salvadora. *Notes, 22: 17-28. Mollet del Vallès.*
- AULADELL, J. (1991). La Pedra Llarga. Una aproximació històrica. *Quatre Pins, Quaderns de Cultura, 8: 16-23. Palau-solità i Plegamans.*
- AYMARY PUIG, (1892). Parroquia de Montmeló. Algunas noticias. Tipografía catòlica, Barcelona.
- BARNOLAS, A., DURAN, H., ENRIQUE, P., GÁLLEGO, C., GARCÍA, A., JULIVERT, M., MARTÍNEZ, F.J., MARZO, M., ROSELL, J. I TRILLA, J. (1984). Mapa Geol. España, Esc. 1:200.000, hoja nº 35 (Barcelona). Inst. Geol. Min. España. Memoria: 124 p. (mapa: A. BARNOLAS, P. ENRIQUE, C. GÁLLEGO, A. GARCÍA i J. ROSELL). Madrid.
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. (1995). Sota els camps i l'asfalt: els fonaments geològics de Mollet del Vallès i els seus encontorns. *Notes, 9: 11-23. Mollet del Vallès.*
- BERTRAN, J. i TARRAGÓ, M. (1996). Síntesi estratigràfica del Vallès Oriental. *Lauro, 11: 55-78. Granollers.*
- BERTRAN, J. (1993). L'estructura geològica del Vallès Oriental. Síntesi divulgativa. *Lauro, 5: 16-21. Granollers.*
- BITRIÁN, S. (1991). La llegenda de la Pedra Llarga. *Quatre Pins. Quaderns de Cultura, 8: 24-26. Palau-solità i Plegamans.*
- BOSCH, J. (1988). La Pedra Serrada o Pedra del Diable. *Estudis locals, 2. Ajuntament de Paret del Vallès.*
- BOSCH, J., ANFRUNS, J., BUXÓ, R., ESTRADA, A., OMS, J. I. i PAGÈS, E. (2001). La prehistòria de Montmeló (Vallès Oriental) a partir de la col·lecció Cantarell. *Estudis del Museu de Montmeló.*
- CANTARELL, I. (1996). La Pedra de Llinàs. *Butlletí del Centre d'Estudis de Montmeló, 1: 1-6. Montmeló.*
- CANTARELL, I. (1999). Noves dades sobre la Pedra de Llinàs. Montmeló.
- CARRERAS, E.; TARRÚS, J. I GAY, P. (2005). Tres menhirs amb gravats entre l'Alt Empordà i el Vallès oriental. Roches ornées, roches dressées: colloque en hommage à Jean Abélanet. 2001. Perpignan. Presses Universitaires. Pp. 157-163. Perpinyà.
- CARRERAS, J., CASAS, J.M., DURAN, H., ENRIQUE, P., JULIVERT, M., LOSANTOS, M., OBRADOR, A., PALAU, J., SANTANACH, P. i SOLDEVILA, J. (1986). El sòcol hercinià *In: Història Natural dels Països Catalans. Ed. Fund. Enc. Cat., 1 (Geologia, I): 97-196. Barcelona.*
- CASANOVAS, A. (1992). La utilització de pedres i elements gravats com a fines i indicadors de límits territorials. Aportacions documentals. *Gala, 1: 143-152.*
- CASTANY, J. (1992). Estela-menhir funerària en un megàlit neolític del Solsonès. 9è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Estat de la Investigació sobre el Neolític a Catalunya, Puigcerdà i Andorra (Puigcerdà, 1991): 255-256. Institut d'Estudis Ceretans i Servei d'Arqueologia d'Andorra.
- CURA, M. (2002-2003). La "Pedra de Llinàs": un menhir, una estela o una fita de terme (Montmeló, Vallès Oriental, Catalunya). *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló, 23: 133-139. Castelló de la Plana.*
- DEL MORO, A. i ENRIQUE, P. (1996). Edad Rb-Sr mediante isocrona de minerales de las tonalitas biotítico-hornbléndicas del Macizo del Montnegre (Cordilleras Costeras Catalanas). Comunicaciones del IV Congreso Nacional de Geología (Alcalá de Henares, 1996). *Geogaceta, 20 (2): 491-494. Madrid.*
- ENRIQUE, P. (1986). Les roques ígnies de la Serralada Costanera Catalana *In: Història Natural dels Països Catalans. Fundació Enciclopèdia Catalana, 1 (Geologia I): 191-196. Barcelona.*
- ENRIQUE, P. (1990). The Hercynian intrusive rocks of the Catalonian Coastal Ranges (NE Spain). *Acta Geológica Hispànica, 25 (1-2): 39-64. Barcelona.*
- ESTRADA, J. (1955, 2a ed.). Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores. Publicacions del Museu de Granollers. Granollers.
- ESTRADA, J. (1966). Notes sobre l'antiguitat de Paret. *Setmanari Vallès (Volum Extraordinari dedicat a Paret), 1314 (3 d'agost). Granollers.*
- FÀBREGA, A. (2000). Llegendes de ponts, dòlmens i menhirs a Catalunya. Itineraris. El Farell Edicions. Col·lecció Popular. Llegendes. Sant Vicenç de Castellet.
- GARCÍA, A. i MELICH, P. (1991). Els misteris de la Pedra Llarga. *Quatre Pins, Quaderns de Cultura, 8: 27-29. Palau-solità i Plegamans.*
- GOMIS, C. (1932). Geografia General de Catalunya. Volum Barcelona. Ed. Tasso. Barcelona.
- HERNÁNDEZ, A. (2002). El pinyolenc: entre la geologia i el misteri. *Quatre Pins, Quaderns de Cultura, 21: 9-16. Palau-solità i Plegamans.*
- JULIVERT, M. i DURAN, H. (1990). Paleozoic stratigraphy of the Central and Northern part of the Catalonian Coastal Ranges (NE Spain). *Acta Geol. Hisp., 25 (1-2): 3-12. Barcelona.*
- MANÉ, A. (1989). Els monuments megalítics de la Serra de Llevant - Vallès Oriental - El Maresme-. *Vértex, 130: 402-405. Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya. Barcelona.*

- MAÑÉ, A. (1996). Localització de nous monuments megalítics. *Vértex*, 159: 441-443. Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya. Barcelona.
- MANSERGAS, E. (1976). La llegenda de la Pedra del Diable. ASOVEN. Parets del Vallès.
- MARTÍNEZ, B. (1984). El Neógeno del Vallès-Penedès *In: El medi natural del Vallès*. I Col. Nat. Vallesans (Sabadell, 1985), *Annals del CEEM*, 1: 23-26. Sabadell.
- MAS, D. de (1978). La geomorfologia del Vallès Oriental. Institut d'Estudis Catalans, Arxius de la Secció de Ciències, 62. 79 p. Barcelona.
- MAS, D. de (1989). El relleu del Vallès Occidental (l'evolució geomorfològica quaternària del Vallès Occidental). *Inst. Est. Cat., Arxius Sec. Ciènc.*, 87, 130 p. Barcelona.
- MASPONS, F. (1880). Lo Vallès. Anuari de l'Associació d'excursions catalana. Tipografia de Jaume Tépús. Barcelona.
- MASPONS, F. (1882). De Mollet a Bigues. *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalanes*, 2. Barcelona.
- MASPONS, F. (1885). Excursió col·lectiva a Gallecs. 8 d'abril de 1883. Anuari de l'Associació d'excursions catalana, 7: 219-223. Barcelona.
- NADAL, G. (2005). Un llibre recull "Història de la Bèstia" i la llegenda de la Pedra Del Diable". El 9 Nou; 29 Abril 2005.
- PERICOT, LL. (1925). La civilització megalítica catalana i la cultura pirenaica. Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres. Barcelona.
- PLANTADA, V. (1892). *La Renaixença* (13/05/1892). Barcelona.
- PLANTADA, V. (1906). Mollet. *La Veu de Catalunya* (05/07/1906). Barcelona.
- PLANTADA, V. i PAYÀ, J. (1893). *Geografia local de Mollet del Vallès: ab notícia geogràfica-escolar dels pobles dels encontorns y son mapa topogràfica*. Tipolitografia de Lluís Tasso. 16 p. Barcelona.
- ROVIRA, A. (1922). Història nacional de Catalunya. Volum 1. Ed. Pàtria. Barcelona.
- SOLÉ TURA, J. (1981). La Pedra Salvadora *In: Mollet una mica d'història*. Gràfiques Aster, SA: 109-110. Mollet del Vallès.
- SUNÉ, J.M. (1951). Pre-protolhistòria de Mollet. *In: Revista Sembra*.
- TARRÚS, J. (2002). Poblats, dolmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental). Diputació de Girona. Girona.
- TARRÚS, J., CARRERAS, E., BOFARULL, B. i GAY, P. (2005). El cromlech de Pins Rosers (Llinars del Vallès, Vallès oriental), Roches ornées, roches dressées. Actes du Colloque en Hommage à Jean Abélanet: 151-155. Association Archéologique des Pyrénées-Orientales i Presses Universitaires de Perpignan. Perpinyà.
- VILLANUEVA, S. (1994). "El poblat ibèric de Castellruf. Bressol de la història d'un poble". *Notes*, 8: 11-30. Mollet del Vallès.